

precizan, detaljan i moderan opis i analiza latinskog pjesništva hrvatskoga humanizma. Ta analiza, izvršena parametrima genološkog pristupa, podvrgnuta generičkoj tipici hrvatskoga humanističkog pjesništva i vođena instrumentarijem suvremene naratologije, istodobno respektira sve značajke tradicionalnog klasičnofilološkog pristupa, pa pluralističkom metodologijom otkriva, prikazuje i opisuje latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma u svim njegovim aspektima, u svim njegovim bitnim karakteristikama, u svim njegovim poetološkim značajkama.

Isto tako analiza, podređena kriteriju književne vrste, omogućila je autoru prikaz hrvatskog latinizma 15. i 16. stoljeća iz komparativne vizure, kako vertikalne, u odnosu prema antičkoj tradiciji, tako i horizontalne, u odnosu prema suvremenom talijanskom humanizmu.

Opskrbljena mnogim primjerima, od kojih je mnoge preveo sam autor, ova je knjiga svojom sustavnom i čvrsto argumentiranom analizom izuzetno vrijedan doprinos hrvatskoj književnoj povijesti, kritici i interpretaciji.

Dunja Fališevac

MARKO MARULIĆ, *JUDITA*, Zagrebačka stvarnost, Biblioteka Učilišno štivo, urednik Petar Požar, predgovor Miroslav Vukmanić, Zagreb, 1995.

Najnovije izdanje Marulićeva spjeva nema uobičajene naznake tko mu je prireditelj. Na kraju kraćeg predgovora, koji potpisuje Miroslav Vukmanić, tek stoji da »nakladničko poduzeće *Zagrebačka stvarnost* želi hrvatskom čitatelju pružiti prvoklasni umjetnički tekst u svom izdanju, koje se temelji na poznatim izdanjima *Judite* što su ih priredili i obradili naši najveći književni znalci i povjesničari književnosti: Ivan Kukuljević, Vatroslav Jagić, Marcel Kušar, Vjekoslav Štefanić i Ivan Slamniĝ, s uvidom u radove Marina Franićevića i Marka Grčića.« Iz te izjave moglo bi se naslutiti da je u ovo izdanje uložen studijski rad i kritička razdaljina od nekih drugih predstavljanja i objavljivanja slavnoga Marulićeva djela. Sama pak nezgrapnost i nedorečenost tog navoda, već upozorava na oprez i potrebu provjere. Što je kod kojeg od spomenutih prireditelja prihvaćeno ili zanemareno, uzalud je tražiti u kakvoj napomeni, kako se to redovito čini, jer nikakve napomene nema, ni bibliografije, ni popisa korištene literature. Ne preostaje, dakle, ništa drugo nego pokušati ustanoviti kojim se temeljnim izdanjem *Judite* objavitelj služio. To nam, na žalost, otkriva odmah na početku veliki propust u prijenosu najvažnijega znaka svakog književnog teksta, naslova.

Priređujući IX. izdanje *Judite* (Zagreb, 1968) Vjekoslav se Štefanić držao VIII. izdanja (Zagreb, 1950), koje je »revidirao« u tekstu i tumaču Marcela Kušara. Novom prigodom također je obavio neke promjene. No, propustom urednika i korektora, kako to s gorčinom zapisuje u *Kolu* (5–6, 1971), ispravci su mu tek djelomično uneseni, i što je još gore »pobrkane su naslovne stranice *Judite*«. Marulićev spjev zapravo ima dva naslova, puni koji stoji na naslovnici prvotiska i kraći neposredno iznad početka prvoga pjevanja. Iza prvog naslova slijede, naime, tri prozna teksta, te onda pjesnički, koji se navješćuje drugim naslovom (»... u šest libri razdiljena na slavu Božju

počinju...«). Prireditelji su previdjeli upozorenje Vjekoslava Štefanića iz *Kola*, tj. tiskali su »pobrkanе stranice« iz izdanja 1968., u kojem su rečena dva naslova došla na početak jedan pokraj drugoga, i to onaj koji uvodi u stihovanje na prvo mjesto. Dakako, takav preraspored naslova djeluje nelogično, iznevjeruje prvotisak, koji su prireditelji mogli konzultirati bez poteškoća, budući da je dvaput objavljen kao faksimil (1950, 1991). Izdanje iz 1521. bilo im je očividno lako dostupno, ako im je i promaknuo Štefanićev članak. Nisu zapazili ni grešku u punom naslovu iz izdanja IX. (umjesto *pogibili – pogibli*), pa su i to pretiskali. Od Slamnigova izdanja iz 1970. preuzeli su četiri izmjene, navedene u Napomeni (str. 243), a dvije nisu. Inače, Slamnig se držao čitanja Štefanića i Kušara (*Judita*, 1950.) s nekim dopunama u Tumaču i Rječniku, dobrodošlim, pa nije jasno zašto one nisu uvažene, kad se već u predgovoru pozivlje na njega. Nije zabilježeno nadalje od kojeg se auktora za ovo izdanje preuzimlju Tumač i Rječnik, što također nalažu pravila priređivanja. Kriteriji pak priređivanja, kako vidimo, dosta su zbrkani, a jedino što je donekle bjelodano činjenica je da se čitateljima nudi tekst *Judite* prema Štefanićevu izdanju iz 1968., na koje je on imao prosvjedne primjedbe zbog tehničkih propusta.

Teško je odgonetnuti što znači tvrdnja iz predgovora da su prireditelji imali uviđaj i u »radove Marina Franičevića i Marka Grčića«. Uz Grčićev prijevod iz 1983. stoji: »Za ovo je izdanje kao izvornik preuzet bez ikakvih izmjena tekst *Judite* u redakciji Vjekoslava Štefanića i Ivana Slamniga...« (str. 4). Marin je Franičević, naprotiv, pri predstavljanju Marulićeva spjeva za Školsku knjigu (1974. i ponovljeno izdanje 1976.) posegnuo dobrano za tekstološkim i ortografskim izmjenama u težnji da bude što vjerodostojniji prvom izdanju *Judite* iz 1521. To je dosta potanko objasnio u Napomeni (str. 131–134), a jedan od motiva mu je bio da se zaustavi nepotrebna štokavizacija Marulićeva izvornog teksta, koji je ispjevan na čakavskoj jezičnoj podlozi. Tako je, među ostalim, Franičević vratio Marulićev *ar*, koji su dotadašnji prireditelji pretvarali u samoglasno *r*. U takvoj je redakciji *Judita* objavljena i 1979. (*Versi harvacki*, Split). Prireditelji se nisu obzirali na Franičevićeve novine, pa se učenici, kojima je namijenjena ova *Judita*, zaista mogu pitati, zašto je u naslovu Marulićeva djela kod Školske knjige napisano da mu je pjesma »u versih *harvacki* složena«, a kod Zagrebačke stvarnosti »u versih *hrvacki* složena.« Udaljenost između dvaju nakladnika nije baš velika, jedan stoluje u Masarykovej, drugi u Ratkajevu prolazu. Razlog je u tome, što su najnoviji izdavači *Judite* zaboravili ili zanemarili marulološku djelatnost u posljednja dva i pol desetljeća, što se ni na koji način ne može opravdati. U tom razdoblju, osobito od sredine osamdesetih godina, proučavanje i objavljivanje Marulića dobilo je ponajveći zamah u povijesti, a *Judita* je tiskana čak dvanaest puta (prevedena i na engleski), a pripremaju se upravo još četiri izdanja. Posebnu važnost imade projekt Sabranih djela Marka Marulića, koji ostvaruje Književni krug iz Splita, a do sada je tiskano trinaest svezaka. Oko tog projekta i godišnjaka *Colloquia Maruliana* (I–IV) okupili su se svi naši i inozemni stručnjaci za hrvatski humanizam i renesansu, svi proučavatelji »oca hrvatske književnosti«. Kako je to uredništvo Zagrebačke stvarnosti moglo previdjeti ili ignorirati?

U okviru projekta Književnog kruga, razumljivo, *Judita* je dobila počasno mjesto, prvi svezak. Njezino kritičko izdanje priredio je Milan Moguš (1988.), vrlo dobro prihvaćeno od stručne marulološke kritike. Dobri običaji, a to je i stručna obveza, zahtijevaju da se pri novom objavljivanju kakva književnog teksta polazi od kritičkog

izdanja, ili da se razložito kaže zašto se tako ne postupa. Prof. Moguš je u Napomenama (str. 83–93) izložio načela svojeg rada na tekstu *Judite*; prihvatio je Franičevićeve smjernice u pogledu deštokavizacije, ali je istodobno neke njegove lekcije korigirao; uklonio »očite pogreške nastale prigodom prvog tiskanja«; sve razlike naveo u bilješkama. Napokon, g. 1988. *Judita* je dobila valjano kritičko izdanje, ponovljeno u iznimnoj likovnoj opremi godinu dana poslije (Split, 1989). Na temelju Moguševa izdanja Školska je knjiga 1991. još jednom tiskala *Juditu* (priredio M. Tomasović) s ispravkom pokoje tehničke greške i s pretiskom prvog izdanja iz 1521.

Tekstološki rezultati Franičevića i Moguša u ovom su novom objavljivanju *Judite* preskočeni, a time se čitateljima daje u ruke nekritička verzija Marulićeva teksta, znanstveno i stručno neuporabiva, a što se tiče instruktivne namjene zahtijeva i dodatne ispravke. Pisac predgovora, naime, nije pratio suvremeniju literaturu o Maruliću, pa mu se potkralo više netočnih podataka. U kratkom uvodnom tekstu (str. 5–8), u kojem su više od trećine teksta navodi iz Slamniga, Kombola i Vodnika stoji, primjerice, da je Marulić pisao djela na latinskom i hrvatskom jeziku, a pisao je i na talijanskom. Spominje se pet latinskih moralističko–teoloških spisa i ističe da su prevedeni na talijanski, francuski, njemački, portugalski i češki, a prevedeni su još na španjolski, engleski, flamanski, japanski. Ta djela nisu služila »tri stoljeća katoličkoj reakciji u borbi protiv reformacije«, jer ta borba nije toliko trajala, niti su Marulićevi spisi objavljivani i prevedeni u XVIII. stoljeću. *De institutione bene vivendi* doživjelo je »do kraja stoljeća« (valjda XVI.) ne 36 već barem 43 izdanja. Knjiga *De ultimo Christi iudicio* nije ostala u rukopisu, kad ju je Miroslav Šrepel priopćio g. 1901., a Branimir Glavičić preveo i objavio uz izvornik 1979. i 1992. Zagubljeni spis *Psychologia de ratione animae humanae* ne spominju nikoji »stari pisci« već Marulov suvremenik i životopisac Franjo Božićević Natalis. Ne može se reći za spjev *Davidias* da ima »motivsku rodoljubnu pozadinu – misao o otporu hrvatskog naroda turskoj najezi«, može se, samo donekle, reći za *Juditu*. Marulić se potrudio da sâm protumači »motivsku pozadinu« spjeva u *Alegorijskom tumačenju* na kraju: »In omnibus fere Davidem puto personam gerere Christi«. Ili za one koji ne znaju »djački«: »Smatram da David gotovo u svemu predstavlja lik Kristov.« (Prijevod Branimira Glavičića, *Davidijada*, Zagreb, 1974. i Split, 1984.) U pjesmi *Dobri nauci* Marulić je »ogorčeno napadao raspusni život« crkvenjaka, a ne *crkvenjaka* (sakristana, zvonara), ali je napadao i promicao i druge pojave u okviru kategorija grijeha i kršćanskih vrlina. »Među moralistička i satirička pjesnička djela« ne bi spadala *Susana*, spadala bi alegorijska i antologijska *Spovid koludric* uz navedene *Poklad i Korizmu*. Marulić nije prepjevao nego preveo *De imitatione Christi*, prozno poznato djelo Tome Kempenca. *Epistola ad Adrianum VI.* ne može se svrstati među »povijesne i arheološke spise«, jer je riječ o poslanici kao humanističkoj književnoj vrsti (*antiturska*), a upućena je živućoj osobi. Prijevod *Harvacke kronike* iz Ljetopisa popa Dukljanina objavljen je pod naslovom *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta*, ne *Regium...* Netočno je navesti da su se nakon prvog izdanja *Judite* »ubrzo« pojavila još tri izdanja. Izdanja su tekla po godinama ovako: 1521., 1522., 1523. te tek 1586. U naslovu *Judite* »harvacki« nije pridjev nego prilog i odnosi se na hrvatsko stihotvorstvo (»u versih harvacki složena...«), dok se na jezik odnosi u II. pjevanju u stihu 140, zapravo u Marulićevoj bilješci uz imenicu *cilicij*: »Cilicij harvacki se zove vričišće.« Da smo se osvrtni na stilske nejasnoće i prevladano stručno nazivlje, popis *errata corrige*, bio bi još veći. Valja ipak još zabilježiti da se

Marulića više ne može interpretirati prenaglašavanjem srednjovjekovnosti njegova opusa. Citat iz Kombolove ocjene, koji se donosi u predgovoru, da se Marulić »samo u nekim djelima« oslobađa tradicionalnih okvira kao »humanist i pjesnik« valja dopuniti objašnjenjem. U pedesetak godina poslije Kombolove *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* otkriveno je više djela, koja učvršćuju Marulovu humanističku poziciju (počam od *Davidijade* pa do erotskih stihova); renesansnu osjećajnost potkrijepile su komparatističke i poetološke analize njegovih biblijsko–vergilijanskih epova i poeme *Suzana* te drugih hrvatskih i latinskih pjesničkih tekstova. Za nove tekstove i analize Mihovil Kombol, dakako, nije znao, ali je pisac predgovora mogao znati.

Uzimajući u ruke najnovije izdanje *Judite*, radovali smo se što se Marulićev legendarni spjev još jednom objavljuje i tako promiče njegov tvorac. Radost je umanjila nedostatna i površna stručna oprema teksta, neuvažavanje napretka maruloloških istraživanja, činjenične greške. U posljednje vrijeme pojavilo se u Hrvatskoj više nakladnika tzv. školske lektire za pučkoškolce i srednjoškolce, što bi se moglo pozdraviti, kad bi urednici i prireditelji pripremali izdanja klasika odgovornije, bez brzih improvizacija i uz suradnju stručnih recenzenata. U ovom slučaju to je izostalo. Želimo, na kraju, Zagrebačkoj stvarnosti, da kod ponovljenog izdanja svoje *Judite*, uz dobre namjere, lijep grafički i likovni izgled, ukloni nedostatke tekstološke naravi i propuste iz predgovora, kako bi to izdanje bilo dostojno prvoga klasika, »oca«, hrvatske književnosti.

Mirko Tomasović

CHARLES BÉNÉ: SUDBINA JEDNE PJESME / DESTIN D'UN POÈME / DESTINY OF A POEM (*Marci Maruli Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce*), NSB Zagreb i Književni krug Split, 1994, 143 str. + 57 str. ilustracija

Charles Béné, umirovljeni profesor Sveučilišta u Grenobleu, ugledni stručnjak za Erazma, Rabelaisa i Montaignea, posljednjih je godina usmjerio gotovo svu svoju znanstvenu zauzetost Maruliću i dodirnim temama hrvatskoga humanizma, pri čemu se osobito zanima za prijevode i izdanja Marulićevih djela. Proučava i Marina Držića i Matiju Vlačića Ilirika. Rezultate svojih plodonosnih istraživanja objavio je već u nizu studija tiskanih u uglednim europskim publikacijama, a također i kod nas (u edicijama *Dani Hvarskog kazališta* i *Coloquia Maruliana*). Zbog iznimnih zasluga francuskom je marulologu 1995. dodijeljena prva Inina godišnja nagrada za promicanje hrvatske kulture u svijetu.

Osobitu pozornost posvetio je g. Béné Marulićevoj *Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce*. Dosad se znalo da je pjesma imala znatnu distribuciju uglavnom zahvaljujući okolnosti da je redovito pratila mnogokratno tiskanu *Instituciju*. Bilo je ustanovljeno i nekoliko njezinih prijevoda (na hrvatski, francuski i španjolski). Takvo, ukratko, bijaše stanje istraživanja prije ove monografije. No sustavna i ustrajna autorova potraga po europskim knjižnicama urodila je obiljem novosti, koje su predstavljene u knjizi *Sudbina jedne pjesme*.